

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Runfynd 1985

Strid, Jan Paul

Fornvännen 217-223

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1986_217

Ingår i: samla.raa.se

Runfynd 1985

Av Jan P. Strid och Marit Åhlén

Strid, J.P. & Åhlén, M. 1987. Runfynd 1985. (Rune finds in 1985.) *Fornvännen* 81. Stockholm.

Nine rune finds are presented this year. Seven are from the Viking Period and two are Medieval. The discovery of a rune-stone at Harby, Kjula parish, Södermanland, is a notable feature among the Viking Period finds. The inscription reads: "... made this stone in memory of Boe. Viborg was the mother, Sno the father". Fragments of the two rune-stones Sö 43 and U 1121 which had been lost for about a hundred years have been found and fragments of two hitherto unknown stones have come to light.

An antler buckle from Söderköping derives from the 13th century. Its inscription consists of a magic formula *agla*, from a Hebrew prayer *Ateh gebor Le-Ohlam Adonai* 'Thou art Almighty for all eternity, O Lord'.

A fragment of a comb was found at Skara.

Jan P. Strid and Marit Åhlén, Riksantikvarieämbetet, Box 5405, S-114 84 Stockholm, Sweden.

Södermanland, Kjula sn, Harby

Den 2 september 1985 rapporterade redaktör Olle Lorin, Eskilstuna, att en runsten upptäckts i en färhage vid Harby i Kjula socken. Omständigheterna kring detta fynd är så speciella att de förtjänar en utförligare redogörelse.

Stenen i fråga påträffades enligt uppgift redan för femton år sedan vid plöjning av en åker ca 600 m VNV om den nuvarande fyndplatsen (vid E i Ekbacken å tk IOH NV), dit den då forslades. Ingen lade märke till att det var något särskilt med den, och stenen fick ligga med ristningsytan uppåt till glädje endast för fåren, som tyckte om att använda den som viloplats. Härigenom undgick ristningsytan att höljas av lav och mossor, vilket i förening med två skolfflickors skarpsynthet till slut ledde till att en tidigare helt okänd runsten kunde införlivas med det sörmländska runstensbeståndet.

Anna Malmqvist och Ingela Andersson, båda från Harby, hade i skolan läst om runor. När de en dag i slutet av augusti 1985 lekte på stenen upptäckte de enligt egen utsago "med en gång" att det fanns runor på den. Flickornas

föräldrar ställde sig likväl avvaktande till upptäckten. Först när stenen besiktigats av skolläraren — kantor Sture Jansson, Jäder, under många år riksantikvariens ombud — fick fyndet officiell bekräftelse.

Det hör till saken att upptäckten av "1985 års runsten" skedde precis lagom till det internationella runsymposium som Riksantikvarieämbetet och Kungl. Vitterhetsakademien anordnade i Sigtuna i september 1985. Det nya runfyndet blev en fullständig överraskning för de gästande symposiedeltagarna och en höjdpunkt under ekskursionsdagarna. Aldrig tidigare i runforskningens historia har en nyfunnen runsten granskats av ett sådant uppbåd av experter.

Stenen har nu rests intill vägen Eskilstuna-Strängnäs (E3), så nära den ursprungliga fyndplatsen som möjligt.

Ljusgrå granit. Höjd 277 cm, bredd 165 cm, tjocklek ca 42 cm. Ristningsytan, som mäter 145 ggr 90 cm, är grov och gropig. Runorna är oftast djupt huggna och tydliga. Runhöjden uppgår till ca 12 cm.

Inskrift:

-ik--xkar:uiþisin:eti:bui:
 1 5 10 15 20
 uiburk uar:muþr:snur:fabrip
 25 30 35 40

"... gjorde... efter Boe. Viborg var moder,
 Sno (var) fader (?)"

Till läsningen: 3 **k** är stupat och spegelvänt. 9 **u**
 synes säkert. I 11 **þ** delas bistavens ögla i två delar av en huggen vågrät linje. 16 **e** är tydligt stunget. Runa 20 skall sannolikt bedömas som **u**. Mitt i runans nedre hälft finns emellertid en

ovalt formad fördjupning, stor som två sammanlagda punkter, vilken kan vara huggen. Det kunde möjligen röra sig om en stingning. Övriga stingningar är dock runda och små. Inskriftens **b**-runor har "glasögon"-form. I 26 **r** är nedre delen av bistaven otydlig; runan är betydligt smalare än 42 **r**. 27 **k** är möjligen stunget. 32 **m** är stunget med två prickar på ömse sidor om huvudstaven.

Denna **m**-typ — av von Friesen bedömd som en övergångsform (se *Nordisk Kultur VI* s. 227) — är känd från Skåne (Hällestadsstenarna DR 295, 297), Danmark (jfr *Danmarks Runeinskrifter*

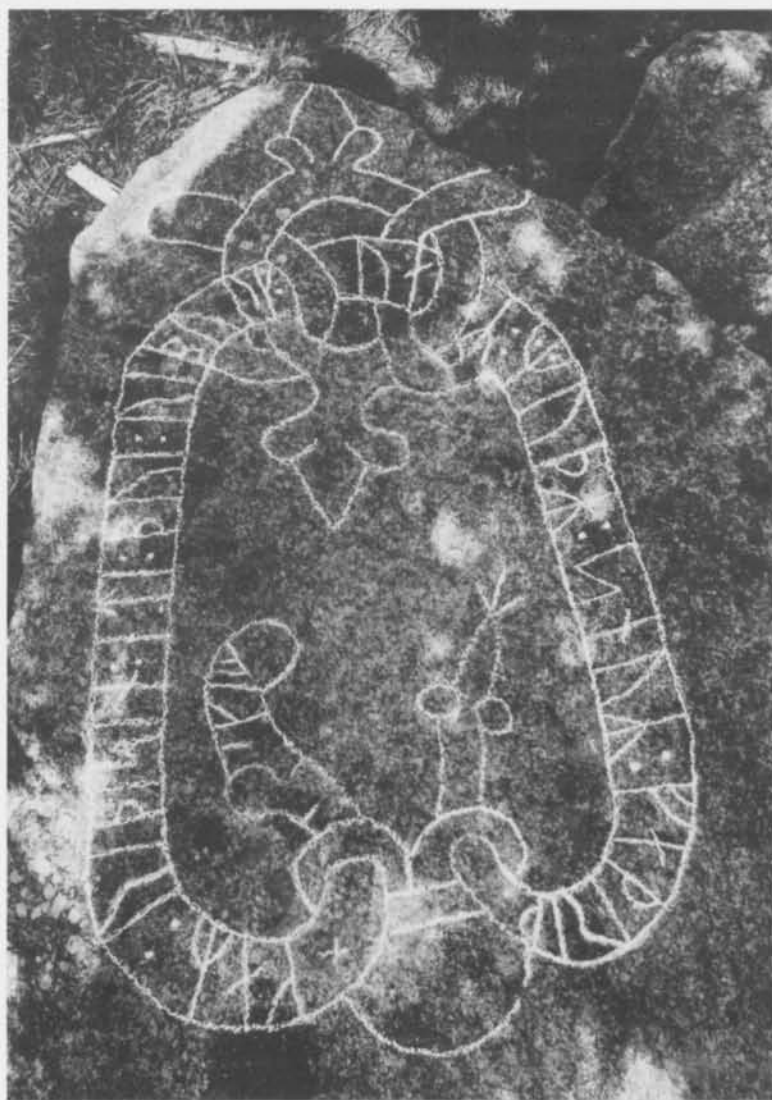

Fig. 1. Den nyfunna runstenen vid Harby i Kjøla socken, Södermanland. Foto M. Åhlén. — Rune-stone found at Harby, Kjøla parish, Södermanland.

sp. 964), Småland (jfr *Smålands runinskrifter*, inledning, s. 15), och Västergötland (ett fall: den vikingatida Vg 161; jfr inledningen till *Västergötlands runinskrifter* s. XLII). I Södermanland är den stungna **m**-runan annars känd endast från den äldre Släbro-stenen, Sö 367.

43 i tycks säkert. Möjligen avslutas inskriften med ett kolon.

Ristaren förefaller ha varit föga förtrogen vid skrift. Ristningen är i sin helhet valhänt utförd och texten uppvisar flera grafiska och grammatiska oegentligheter som försvårar tydningen. I själva verket måste man förutsätta att ristaren gjort flera grava språkfel för att inskriften överhuvudtaget skall kunna tolkas.

Det första ordet, varav endast runorna **ik** kan urskiljas, måste vara ett personnamn, ovisst dock vilket. Detta har utgjort subjektet i den följande satsen, vars predikat **karuiþi** 'gjorde' följer på andra plats enligt känt mönster. Preteritum 3. pers. sing. av verbet *göra* har i mellan-svenska runinskrifter normalt formen **kiarþi** eller **karþi**, vilken kan återföras på ett urnordiskt **garuiðō* (jfr von Friesen 1934, s. 123 ff.). Med hänsyn inte minst till ristarens osäkerhet är det tveksamt hur inskriftens **karuiþi** skall bedömas. Formen tycks sakna motsvarighet i det övriga materialet; jfr dock **k[ar]iþi** på Ög 214.

Även det följande objektet erbjuder problem: **karuiþi** är sammanskrivet med **sin**. Det enda skiljetecknet i runföljden 6-15 är, till synes helt omotiverat, placerat mellan runa 8 och 9. Det kunde ligga nära till hands att tolka **sin** som *stæin*, som någon gång skrivs på detta sätt (jfr t. ex. Ög 84 och 238). Emellertid förekommer *stæin* så gott som aldrig i förbindelse med verbet *gæruva*, vilket normalt används om artefakter (*kumbl*, *mærki*, *bro* etc.). Väljer man att tyda **karuiþisin** som *gærði stæin* kan man visserligen åberopa en parallell i Södermanland, men denna återfinns på ett förhållandevis sent (mitten av 1100-talet) minnesmärke av speciell karaktär: Botkyrka-monumentet (Sö 286, nu i SHM).

Man kunde också överväga möjligheten att **þi** i **karuiþi** skall dubbellas. En parallell vore skrivningen **alit** för *Ali (Alli) lit* på U 194. I så fall skulle den aktuella runföljden uppfattas som **karuiþiþisin** 'gjorde dessa' syftande på ett underförstått objekt. Pronominets form **þisin**

motsv. fsv. *þæssin* förutsätter att detta utgjorts av ett neutralt ord i pluralis. Det ord som närmast komme i fråga är väl *mærki* 'minnesmärken'. Med andra ord skulle vi här ha en indikation på att runstenen en gång ingått i ett minnesmärke omfattande flera objekt. Det måste dock understrykas att resonemanget är hypotetiskt.

Runföljden 16-21 **eti : bui** måste rimligen betyda 'efter Boe', även om man väntat sig kasus ackusativ hos personnamnet. Namnet *Boe*, runsv. *Bui*, fvn *Búi* är en sidoform till det vanliga nordiska namnet *Bo*, känd från åtminstone tre andra inskrifter (Sö 148, Ög 81, Sm 89).

Efter **bui** följer en ny sats, som inte bereder några svårigheter: "Viborg var moder". Kvinnonamnet Viborg förekommer också på den kända runstenen Sö 318 vid Sund i Helgesta sn samt på Nä 14.

Inskriftens avslutning är dock i det närmaste lika kryptisk som inledningen. Gissningsvis rör det sig om en ofullständig sats: "Sno var fader", med predikatet underförstått. Något mansnamn * *Sno* är annars icke känt (jfr dock **snor** [i]r på U 1156). Formellt kunde det röra sig om en bildning till verbet *sno* med betydelsen 'den som rör sig snabbt' eller liknande. En semantisk parallell vore det i så fall besläktade namnet *Snare*, varom se *Forvännen* 1982 s. 236 med där anförd litteratur.

Någon förklaring till det egenartade **fabriþ** kan ej framläggas. Den här föreslagna tolkningen förefaller vara den mest naturliga — att det skulle röra sig om en ristarsignatur: *Sno faði* förefaller osannolikt med hänsyn till att det runsvenska verbet *fa*, av ett äldre **faihan*, förekommer på inskrifter av ålderdomligare typ (Rök, Sparlösa, Noleby m. fl., se Wessén 1969 s. 8).

J.P.S

Södermanland, Västerlångs sn, Skälberga

Runstensfragmenten Sö 43 återfanns i september 1985 av Lars Z. Larsson och Torun Zachrisson. Två fragment av en runsten låg, enligt Dybeck (8vo 13), "midt på den uti Skälberga hage belägna märkliga fornlämningsplats[en]". Även Boije kände till fragmenten. De har ritats av av pastor Ljung (Uppsala universitetsbiblioteks handskriftssaml. s. 115). Brate gjorde, förmodligen i samband med utgivandet av Söder-

manlands runinskrifter, ett par försök att finna fragmenten, men utan framgång. Vid inventering i området hösten 1985 påträffades fragmenten liggande i SÖ hörnet av gravfältet raä 11. Ett av fragmenten har gått itu, varför det nu är fråga om tre fragment, varav två med inbördes passning.

Inskrift: **þina afi
ua faþur...hialbi a**

”... denna efter ... fader ... hjälpe ...”

Då Boije undersökte stenen fanns ytterligare fem runor bevarade. Han läste slutet av inskriften **hialbi at ans + R**.

M.Å.

Södermanland, Östertälje sn, Igelsta

Den 28 juni 1985 underrättades Runverket om att ett fragment av en runsten påträffats vid harvning av en åker strax sydost om Igelsta gård i Östertälje. Enligt herr Per Erlandson, som arrenderar Igelsta, har man vid tidigare plöjning på det ställe där runstensfragmentet hittades lagt märke till att plogen brukat ”stöta emot”. Herr Erlandsson håller det därför inte för otroligt att flera fragment kan finnas djupare ned i jorden.

Fragmentet kommer att överföras till Raä för förvaring och närmare undersökning.

Rödaktig sten med vågmönster på ristningsytan. Längd 82 cm, bredd 41 cm, tjocklek ca 20 cm. Sex runor och spår av en sjunde kan urskiljas jämte en korsarm och ett rundjurshuvud med koppel.

Inskrift: **-r. auk₁ ir/im₅**

De sista två runorna kan läsas antingen som **ir** eller som **im**.

J.P.S.

Uppland, Ekerö sn, Nibbla

I december 1984 granskades ett runstensfragment funnet på Nibbla gård, Ekerö. Fragmentet, som nu finns vid skulptören Wive Larssons bostad, kommer att överföras till Raä för förvaring och närmare undersökning.

Grå granit. Längd 40 cm, bredd 63 cm, tjocklek ca 26 cm, runhöjd ca 9–10 cm.

Inskrift: **-l: k u þ h i a l b i₁₅₁₀**

Av runa 1 återstår övre resten av en stav. Av runa 2 är nedersta fjärdedelen borta i brottkanten. I 3 **k** är bistaven lågt ansatt och samma gäller 4 **u**. 5 **þ** är delvis bortvittrad, men fortfarande fullt tydlig. Samma gäller 7 **i**. I 9 **l** är bistaven lågt ansatt och påfallande lång. I 10 **b** är bistavarna skilda åt. Fragmentets sista runa, nr 11, ser ut att vara **l**; övre fjärdedelen är borta i brottkanten.

J.P.S.

Uppland, Sigtuna, kvarteret Granhåcken

Vid arkeologisk undersökning i kvarteret Granhåcken i Sigtuna påträffades i november 1985 ett litet kopparbleck med runor inristade på båda sidor. Blecket är 45 mm långt och 16–20 mm brett. Eftersom det är svårt ärgat är det vanskligt att urskilja ristningslinjerna.

Inskrift: **- h a þ i s f n - t r f n s æ ø n**

Inskriften ger ingen språklig mening.

M.Å.

Uppland, Sigtuna, Stora Gatan

Vid undersökning i samband med grävning för vatten och avlopp i Stora Gatan i Sigtuna påträffades i september 1985 en bit av ett revben med runristning. Benet har av Sigtuna museer lämnats till Runverket för granskning.

Benbiten är ca 12 cm lång och 1,5–2 cm bred och avbruten i båda ändarna. Inskriften består av 10 runor. Runhöjden varierar mellan 15 och 20 mm.

Inskrift: **f u þ a r k h n i s₁₅₁₀**

Alla runor är klart och tydligt ristade. 1 **f** står alldeles intill den vänstra brottkanten. Bistavarna är mycket lågt ansatta, den undre utgår från huvudstaven endast ca 2 mm från dess nedre spets. Denna runa liksom 3 **þ** och 4 **a** går inte ända upp till benets övre kant, vilket de övriga gör. Alla runor går ner till benbitens undre kant. Bistaven på 2 **u** utgår från huvudstaven ett par mm ner på denna. Benbitens underkant är skadad vid 5–9 **rkhni** dock endast så att nedersta delen av huvudstavarna saknas. 8 **n** har bistav till höger om huvudstaven. Den går ända ner till skadan. Mellan toppen på 8 **n** och nedre halvan av 9 **i** går ett diagonalt streck, som säkerligen är oavsiktligt ristat. Efter 10 **s** är benytan

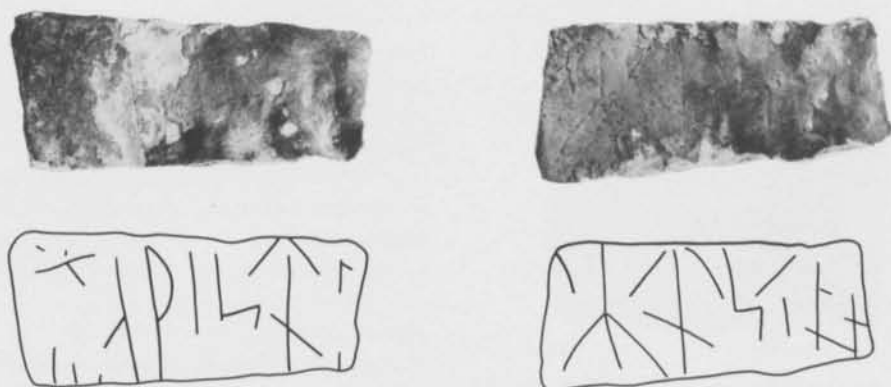

Fig. 2. Bronsbleck med runor funnet i kvarteret Granhäcken i Sigtuna. Foto B.Lundberg (ATA). Renritning A. Boklund. — Sheet bronze with runes from Sigtuna.

Fig. 3. Bit av ett revben med futhark-inskrift funnen i Stora Gatan, Sigtuna. Foto B. Lundberg (ATA). — Piece of rib with a futhark-inscription, found at Sigtuna.

slät. Det är helt klart att där aldrig funnits några runor. Det är ca 4 cm från 10 s till den högra brottkanten.

Inskriften är en futhark-inskrift, som aldrig fullbordats. Ristaren avbröt sig när han upptäckte att han hoppat över det a som rätteligen skulle ha stått mellan 9 i och 10 s.

M.Å.

Uppland, Skuttunge sn, Örke

Fragmentet av runstenen U 1121 återfanns hösten 1985. Dybeck skriver i sin förteckning över fornminnen i Skuttunge socken från 1864 att i en dikesbro i Örke "ligger ett nyfunnet stycke af en runsten". I *Sveriges runurkunder* skriver han att "detta stycke af en runsten ligger på en dikesbro

i gärdet söder om Örke". Fragmentet eftersöktes förgäves 1942 i samband med arbetet med utgivandet av *Upplands runinskrifter*. I november 1985 återfanns det liggande i en dikesbro på ägor tillhörande en av gårdarna i Örke, med all sannolikhet på samma plats som på Dybecks tid. Runstensfragmentet, som mäter ca 1,5×0,7 m, ligger i kanten av bron med ristningsytan uppåt.

Inskrift: i u f u r · u

"... Juvur och ..."

Alla runor är tydligt huggna och inskriften går från brottkant till brottkant på fragmentet.

M.Å.

Fig. 4. Sölja av horn med runinskrift påträffad i Söderköping. Foto B. Lundberg (ATA) — Rune-inscribed antler buckle found at Söderköping.

Östergötland, Söderköping, Vintervadsgatan

I samband med grävning för ledningsdragnings i Vintervadsgatan i Söderköping i september 1985 påträffades en sölja av horn med bentorn, 46×42 mm. Söljan har daterats till 1200-tal (med viss reservation för att lagren kan ha varit något omrörda).

Hornsöljan har enkel konturföljande ornamentik bestående av två parallella linjer runt hålet. På söljans ovansida finns en runinskrift innehållande 13 runtecken, varav två är bindrunor. Runhöjden är 6—10 mm.

Inskrift: **a g g a l a l a g a g a l l a**
1 5 10

Ristningen inleds med ett litet kors. Runorna är genomgående klart ristade med den medeltida runraden. På 2 **g** är bistaven något kortare än på runorna 3, 8 och 10. Alla fyra **g**-runorna är klart stungna. Runa 4 och runa 11 är en bindruna **āl**. Mellan 5 **a** och 6 **l** finns, förutom tornfästet, ett kors, som till utseendet påminner om en **e**-runa. Vid 12 **l** finns till vänster om huvudstaven ett litet stycke över mitten en antydning till linje. Den skulle möjligen kunna vara en **a**-bistav, men är snarast oavsiktlig. 13 **a** har längre huvudstav än de övriga runorna.

Inskriften utgörs av en magisk formel, ett sk initialord, som skapades genom att man tog begynnelsebokstäverna i en — i detta fall hebreisk — sats och därav bildade ett ord som fick magisk kraft. Det i denna inskrift förekommande

initialordet *agla* är bildat av tackbönen *Ateh gebor Le-Olahm Adonai* 'Allsmäktig är Du i evighet, O Herre'. Denna skyddsformel *agla* är känd från flera inskrifter med såväl runor som med latinska bokstäver, och den står oftast i kombination med en bön. Formeln finns bl. a. på kyrkklockan Vg 210, Saleby kyrka, på ett runristat blybleck från Västannor, Leksands sn, Dalarna (Fv 1980, s. 299 ff.) och i en norsk inskrift i Tönstads kyrka. Den här aktuella skyddsformeln är också känd med omkastade stavelser och bokstäver som *laga* och *gala*.

I Söderköpingssöljans inskrift kan man läsa formeln i de olika varianterna tre eller möjligen fyra gånger:

- Runorna 1, 2, **l** i bindrunan 4 och 5 **agla**
- Runorna 6—9 **laga**
- Runorna 10—13 **galla**
- Ev. runorna 3—6 **gala**.

aggala laga galla

- ag la**
- laga**
- galla**
- gala**

De båda på varandra följande **g**-runorna i inskriftens början motsvaras symmetriskt av de båda **l**-runorna i dess slut. Läser man först runinskriften från vänster till höger och sedan från höger till vänster och placerar de båda läsningarna under varandra framträder regelbundenheten.

a g g a l a l a g a g a l l a (från vänster till höger)
a l l a g a g a l a l a g g a (från höger till vänster)

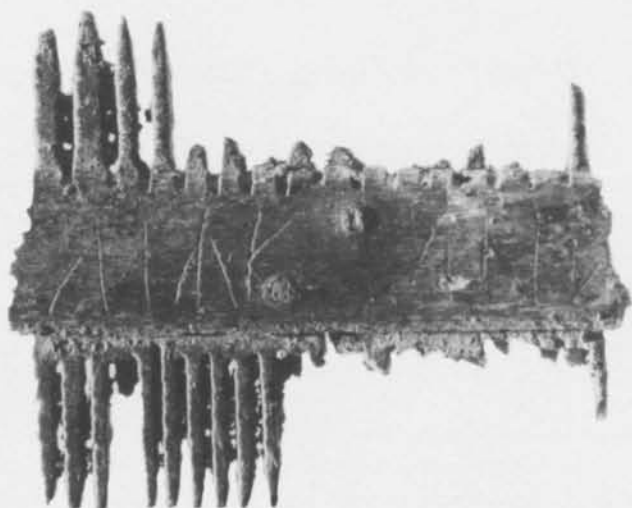
En **a**-runa står alltid under en **a**-runa medan en **g**-runa alltid motsvaras av en **l**-runa och tvärt om. Kanske har denna regelbundenhet och symmetri ansetts ha en förstärkande effekt på den magiska skyddskraften. Detta skulle i så fall kunna vara förklaringen till dubbelskrivningen av **l** i c) **galla**.

M.Å.

Västergötland, Skara, kvarteret Iris 1—5

I samband med arkeologisk undersökning sommaren 1985 i kvarteret Iris 1—5 i Skara påträffades ett fragment av en sammansatt dubbel-

Fig. 5. Fragment av runristad dubbelkam av ben funnen i Skara. Foto B. Lundberg (ATA)
— Fragment of rune-inscribed comb found at Skara.

kam av ben med inristade runor på skenan. Kamfragmentet är 41 mm långt och 32 mm brett. Det påträffades i ett medeltida kulturlager och har av Skaraborgs länsmuseum inlämnats till Runverket för granskning. Den bevarade delen av inskriften består av 9 runor, ca 8—10 mm höga.

Inskrift:

- t l n s a m i k
1 5

”... äger mig.”

Runa 1 står i vänstra brottkanten. Huvudstaven kan följas i hela sin höjd. Inget spår av bistav finns. Möjliga runor är då **a**, **o**, **t** (eller **n**) med ensidig bistav eller **i**. **2 t** har bistav endast till vänster. **4 n** har dubbelsidig bistav. Mellan **5 s** och **6 a** är ett ca 10 mm långt mellanrum där det finns två bronsnitar som håller ihop kamens delar. **6 a** har bistav endast till vänster. **9 k** står 4 mm från högra brottkanten. Det har

sannolikt inte funnits några runor till höger om **9 k**.

Inskriftens senare del **a mik** utgörs utan tvekan av den från runristade föremål relativt vanliga formuleringen 'äger mig' med pres. ind. 3:e pers. sg. av verbet *eigha a*. **-tlns** utgör slutet av ett onöjaktigt stavat personnamn i nominativ. Vilket namn som avses kan inte avgöras. Det rör sig alltså om en inskrift av samma typ som t. ex. den på en måttsticka från Lödöse (Vg 240) där det står **erikus a mik**.

M.Å.

Referenser

- von Friesen, O. 1934. Sv. göra. En formhistorisk utredning. *Nysoenska studier*.
Jacobsen, L. & Moltke, E. 1942. *Danmarks runeindskrifter*. København.
Nordisk kultur VI. Utg. O. von Friesen. Stockholm, Oslo, København 1933.
Wessén, E. 1969. *Från Rök till Forsa*. Filologiskt arkiv 14. KVHAA. Stockholm.